

ТМ Г. XX Бр. 1-2 Стр. 79 - 91 Ниш Јануар - Јун 1997.

UDK 281.96:342 (497)

Prethodno saopštenje Миролуб Јевтић

Primljeno: 27.04.1997. Fakultet političkih nauka, Beograd

PRAVOSLAVLJE KAO FAKTOR INTEGRACIJE I DEZINTEGRACIJE NACIJA NA BALKANU

Rezime

Pravoslavlje je odigralo veliku ulogu u procesu konstituisanja mnogih balkanskih naroda. Tako je zahvaljujući činjenici da osmanska vlast nije odvajala veru od nacije i da su svi pravoslavni bili tretirani kao milet: Rum, svi pravoslavci su dugo vremena imali istu versku zajednicu a samim tim su se oko verske zajednice vršila etnička pretapanja. Tako su se npr. Cincari utopili u druge pravoslavne narode. Tu činjenicu koriste mnogi hrvatski naučnici da dokažu kako hrvatski Srbi uopšte to nisu, već da su oni Vlasi koji su zbog pravoslavlja postali Srbi. Sa druge strane, pravoslavlje je poslužilo i kao faktor nacionalne dezintegracije. Tako se albansko nacionalno jedinstvo nikako nije moglo ostvariti zbog opiranja pravoslavnih za grčku ideju. A vidimo da se makedonska nacija takođe pokušava teorijski obrazložiti i pravoslavljem i autokefalnom crkvom.

Ključne reči: Balkan, pravoslavlje, nacionalno konstituisanje, integracija

Uloga religije u učvršćivanju jednog društva, a samim tim i učvršćivanju nacije je činjenica koja je davno potvrđena u ozbiljnim naučnim analizama. Isto kao što religija utiče na jačanje kohezije, ona može da utiče i razgradnju društva ili nacije. Stoga će u ovome tekstu posebna pažnja biti posvećena analizi uticaja pravoslavlja na integraciju i dezintegraciju balkanskih nacija.

Pravoslavlje kao takvo, pojam je, koji se odnosi na crkve nastale posle velike šizme 1054. godine kada je došlo do podele na rimsku i carigradsku zonu. Sve ono što je bilo pod carigradskom zonom uticaja spada u pravoslavlje. Malo je poznato da je, kako veli poznati kanoničar episkop Nikodim Milaš, npr. i velika većina Hrvata duži vremenski period ispovedala pravoslavni simbol vere a jurisdikcijski je bila u sastavu Rima.¹ Ali manje više svi Hrvati tj. rimokatolici su sa vremenom prihvatili dogmu koju je kao službenu propovedala rimska kurija. Posle podele 1054. godine pravoslavlje je na Balkanu bilo snažan faktor koji je oko vlasti u Carigradu tj. oko Vizantije okupio sve one

¹ Sve do 1014. godine Rim je prihvatao Nikejsko-carigradski simbol vere. Te godine je član VIII toga simbola preuređen time što je data nova dogma po kojoj Duh sveti ne proizilazi samo od Oca već i od Sina tzv. "Filioque". Hrvati su, mada pod jurisdikcijom Rima, još od kneza Branimira i dalje nastavili da ispovedaju pravoslavni simbol vere bez priznavanja "Filioque", ali i sve ostale dogmate pravoslavne crkve. Ta situacija je prekinuta 1059. godine na splitskom saboru kada su dotadašnja učenja bila proglašena jeretičkim. Tako da su Hrvati od unijata postali pravi rimokatolici. Citirano prema Milaš Nikodim, **Pravoslavna Dalmacija**, fototipsko izdanje, Beograd, 1989, str. 15-16.

narode koji su se našli pod vizantijskim kulturnim i crkvenim uticajem. A ti narodi bili su: Srbi, Bugari, Rumuni, veliki deo Albanaca. Dogma koju je negovala pravoslavna crkva u državnom pogledu sastojala se u sledećem "Za vizantiju... je karakteristična tesna veza i prisna saradnja države i crkve. Nadahnute istim idealima i čvrsto povezane zajedničkim interesima pravoslavna crkva i pravoslavna država deluju sporazumno i sporazumno suzbijaju svaku opasnost koja bi ugrozila bogomdani svetski poredak... Car je ne samo vrhovni zapovednik vojske, vrhovni sudija i zakonodavac već i branilac crkve i prave vere. On je izabranik Božji i kao takav ne samo gospodar nego i živi simbol Carstva koje mu je Bog poverio".²

Zbog svega toga pravoslavna vera postaje snažan faktor identifikacije svih pravoslavnih naroda u okviru Vizantije sa tom državom, a samim tim i snažan faktor onemogućavanja nacionalne emancipacije tih naroda od vizantijske države i kontituisanje posebnih etničkih država država negričkih balkanskih pravoslavnih naroda. Sa druge strane razlika u jeziku, poreklu i tradiciji dovela je do postepenog osamostaljivanja Bugara, Srba i mnogo kasnije dela Albanaca od vizantijske i grčke ideje i stvaranja posebnih nacionalnih država ovih naroda. Ali je taj proces usporavan od strane vladajuće crkvene dogme koja je teško prihvatila da neko drugi, osim Romeja, bude car i neko drugi osim carigradskog ponese titulu patrijarha. Koliko je ta činjenica važna za integraciju pojedinih nacija vidi se iz primera Bugara i Srba i njihovog odnosa sa Vizantijom. Kada je protobugarski elemenat kao azijski, turski i nehrišćanski prodro na Balkan njihovi sukobi sa Vizantijom imali su i verski i etnički karakter. Bugari su hteli da sruše Vizantiju i da stvore svoju bugarsku državu.³ Sve se primenilo sa procesom hristijanizacije ovoga naroda. Kada su postali pravoslavci Bugari su jednostavno odustali od ideje njihovih nepravoslavnih predaka. Jedan od najznačajnijih bugarskih vladara Simeon koji je u X veku ratovao sa Vizantijom je tome ratu dao sasvim drugi karakter. Kako veli jedan od najrenomiranijih svetskih vizantologa Grigorije Ostrogorski Simeon "nije došao u Vizantiju samo radi pljačke i osvajanja. Njegov cilj bio je carska kruna. Kao vizantijski vaspitanik, Simeon koga su sami Vizantinci nazivali polugrkom, bio je prožet idejom o uzvišenosti carskog dostojanstva i slično Vizantincima, ubeđen da u celom svetu može postojati samo jedno carstvo. On nije želeo da stvori posebno bugarsko carstvo, pored vizantijskog, već da stvori novo univerzalno carstvo umesto stare Vizantije".⁴ A takva promena u ideologiji bugarskog naroda i državne ideje izazvana je isključivo prelaskom na pravoslavlje, koje je Bugare guralo u zajednicu sa Grcima, Srbima i svim ostalim pravoslavicima ali im i nametalo zadatak da se nesustalo šire na prostore naseljene nehristijanizovanim narodima i da tamo vrše hrišćansku misiju. Što znači da stvaraju univerzalnu, višenacionalnu državu, čija bi kičma bila pravoslavna vera. Koliko je snaga pravoslavlja zaštitila Vizantiju od pobedničkih Bugara vidi se iz podataka da kao znak svoga trijumfa Simeon izvlači obećanje, onda mladog vizantijskog cara da će se on oženiti Simeonovom ćerkom.⁵

Slična je priča sa Srbima. Malo se zna da su sve akcije za pretvaranje srednjevekovne Srbije u imperiju, što je realizovao car Dušan bile osporavane od dela

² Ostrogorski Georgije, **Istorija Vizantije**, Beograd, 1969, str. 51.

³ Isto, str. 173 i dalje.

⁴ Isto, str. 254

⁵ Isto.

srpske pravoslavne crkve. Upravo iz gore pomenutih razloga, posle proglašenja carstva, dolazi do osporavanja vladara koga Srbi smatraju simbolom svoje srednjevekovne moći, cara Dušana. Rade Mihaljčić poznati specijalista za srednji vek o tome kaže: "Dovoljno je samo pogledati tekst Danilovog nastavljača u kojem on osuđuje uzdizanje srpske arhiepiskopije na rang patrijaršije, proglašenje carstva i raskol crkve. Stav Danilovog nastavljača poistovećuje se sa vizantijskom državnom i crkvenom ideologijom.⁶ Kako vidimo nastavljač Danilo (1270-1337) srpskog arhiepiskopa osuđuje svoj srpski narod i cara zato što mimo važeće univerzalističke pravoslavne ideologije odvajaju srpsku državu i srpsku crkvu od vizantijske. I traži da se ideologija srpske crkve i naroda poistoveti sa vizantijskom a to onemogućava izdvajanje srpskog naroda odnosno njegovo konstituisanje izvan sveopšte multietničke pravoslavne zajednice. To se posebno proširilo na bratstvo manastira Hilandara koje slovi za luču nacionalne svesti. U Hilandaru su zbog odvajanja od vaseljenske patrijaršije i uzimanja titule cara osuđivani i Dušan i njegov sin Uroš.⁷ Takvom akcijom bitno je poljuljana ideja o posebnoj srpskoj (državna) a samim tim narodnoj samobitnosti koja je mukotrпно uspostavljana od doseljenja na Balkan, odnosno od momenta pojave srpskog imena u istoriji.

Svesni činjenice da univerzalistička doktrina vaseljenske patrijaršije ne omogućava državnu samostalnost i njihov suverenitet srpski vladari su kroz osamostaljivanje države nastojali da taj suverenitet ostvare, a to nije išlo bez podrške crkve, odnosno bez legitimiteta koji bi ona davala. Ta se akcija nije mogla ostvariti bez autokefalnosti. Autokefalnost je 1219. godine dobijena i Sveti Sava je postao prvi srpski arhiepiskop. Ali ta je autokefalnost dobijena od vaseljenskog patrijarha što je potvrđivalo da Sveti Sava priznaje suprematiju patrijarha Grka, zatim da sledi univerzalističku ideologiju pravoslavne crkve, ali je istovremeno akt autokefalnije naznačio i srpsku posebnost. O tome kako je to uticalo na srpsko narodnosno samosaznanje Rade Mihaljčić kaže: "Na temeljima samostalnosti države i crkve izgrađivala se svest o etničkom razgraničenju, odnosno o etničkoj posebnosti" zatim dodaje ono što je pretodno već istaknuto, "ali je ona ozbiljno poljuljana posle smrti cara Dušana".⁸ Time se vidi da je činjenica, da su car Dušan i car Uroš kratko vladali i da se njihova država počela raspadati, dovela do sumnje u ispravnost njihovih akata. I da je širenja ideje, da je raspad države posledica nepoštovanja božjih zapovesti i izdvajanje iz okrilja majke crkve iz Vizantije, postalo vidljivo. Jednostavno rečeno počela se širiti svest o ispravnosti kritika Danilovog nastavljača i Hilendarskog bratstva o tome da crkvu nije trebalo pretvarati u patrijaršiju niti praviti previše jasnu demarkacionu liniju po etničkim međama između Srba i Grka. To ne znači da se negirala srpska narodnost, već da nije smelo da se ona razvija u smislu potpunog kidanja veza sa sveopštim pravoslavnim centrom.

Osmanska vladavina učinila je još mnogo toga što je uticalo na sklerotizovanje svesti o posebnosti pravoslavnih naroda u etničkom smislu. Ovo da opet ponovimo ne treba razumeti kao činjenicu da narod nije imao svest o svojoj narodnosti, već kao podatak da je celokupna struktura osmanske države bila tako uređena da nije dozvoljavala da se ta etnička posebnost i samobitnost Srba, Bugara, Grka, Cincara, pravoslavnih Arbanasa i Rumuna razvije do kraja. Osmanska država u okviru kojih su se

⁶ Mihaljčić Rade, **Junaci kosovske legende**, Beograd, 1989, str. 254.

⁷ Isto, str. 255.

⁸ Isto, str. 254.

našli ovi narodi svi na isti način, osim Rumuna, jer jedino rumunske kneževine nisu bile pod direktnom vlašću Osmanlija već su imale svo vreme političku autonomiju,⁹ bila je zasnovana na principu verskih zajednica. To znači da državna ideologija i administracija nisu uzimale naciju kao kamen temeljac već versku zajednicu - millet. U tom smislu svi su muslimani bili tretirani kao jedna zajednica, a pravoslavni kao druga, millet - Rum itd.¹⁰ Već samim tim su pripadnici različitih pravoslavnih naroda bili primorani da se skupljaju oko crkve i da nacionalni interes stave u drugi plan. Ova situacija je bila delimično narušena kada je zbog interesa osmanske države, a verovatno i, malo, zbog sentimentalnih razloga, velikog vezira, za vreme Mehmed-paše Sokolović a obnovljena Pećka patrijaršija 1577. godine.¹¹ Ali, ne treba smetnuti sa uma da je prema relevantnim istorijskim podacima svo vreme od prestanka nezavisne srpske države postojala i posebna crkvena hijerarhija koja je nastojala da očuva ideju kontinuiteta sa srednjevekovnom srpskom crkvom i državom. O tome poznati istoričar Branislav Đurđev kaže: "U zapisima iz 1508. i 1509. spominje se arhiepiskop Jovan koji vlada crkvama odnosno sedi na prestolu Svetoga Save".¹² Već samim tim se vidi da kod Srba postoji očuvana i hijerarhija i svest o posebnosti. Ali je sve to, kako smo rekli, bitno narušavano zajedničkim položajem svih pravoslavnih u odnosu na centralnu osmansku vlast.

Osećaj pripadnosti srpskom narodu dobija na jačini sa osnivanjem, odnosno obnovom Pećke patrijaršije. Ali se upravo tada vidi kako pravoslavlje utiče na integraciju svih pravoslavnih u okvire srpske nacije, normalno misli se na pravoslavne koji su se nalazili u granicama pećke patrijaršije. Veoma je važno istaći da srpski patrijarsi koji su deo vlasti imali i nad istočnom Bugarskom i koji su u svoje nazive stavljali da su i patrijarski Bugara,¹³ time jasno pokazuju da ne negiraju bugarsku narodnost, ali to ipak nije moglo da zaustavi procese etničkog mešanja Srba i Bugara u regionima gde su se oni sretali, ali i Grka Cincara, pravoslavnih Albanaca koji su se našli u srpskoj sredini tj. u sredini pod jurisdikcijom pravoslavne crkve. Tako se vidi da je pravoslavlje odigralo značajnu ulogu u integraciji u srpsko etničko biće svih onih pravoslavaca koji su se našli pomešani sa Srbima. Normalno ogromnu većinu stanovništva iz koje je nikla moderna srpska nacija činili su etnički Srbi jer drugačije se ne bi moglo desiti, ali ta je činjenica poslužila nekim srpskim neprijateljima da pokušaju da ospore srpski identitet ogromnim delovima srpskog naroda. To je posebno došlo do izražaja u najekstremnijoj varijanti hrvatskog nacionalizma iz koga se rodio ustaški pokret. Prema učenju zastupnika ove teze svi Srbi iz Hrvatske nisu nikakvi etnički Srbi već etnički Vlasi tj. romansko stanovništvo koje se zateklo na prostoru Balkana. Zahvaljujući činjenici da su ti Vlasi bili po veri pravoslavni i a se nad njima protezala jurisdikcija pravoslavne crkve bilo u vidu pećke patrijaršije bilo u vidu karlovačke mitropolije, ovi su se Vlasi tj. romansko i neslovensko stanovništvo postepeno Srbizirali.¹⁴ Svoju tezu ovi "naučnici" baziraju na

⁹ O tome pogledati u **Vojna enciklopedija**, Tom 8, Beograd, 1974.

¹⁰ O tome videti u delu najpoznatijeg klasičnog islamskog pravnika Manjerdi, **Les atatuts gouvemenaux**, Pariz, 1982; Halil Inalxik, **Osmansko carstvo**, Beograd, 1974.

¹¹ Đurđev Branislav, **Uloga crkve u starijoj istoriji srpskog naroda**, Sarajevo, 1964, str. 122.

¹² Isto, str. 106.

¹³ Isto, str. 123.

¹⁴ O tome videti u Gross Mirjana, **Povjest pravaške idelogije**, Zagreb, 1973;

inače tačnim istorijskim podacima da je u srednjem veku na prostorima srpske države bilo dosta ostataka starog romaniziranog stanovništva koje se bavilo stočarstvom tako da se njihov etnički naziv Vlah postepeno proširio na sve stočare, pa je tako izgubio vrednost etnonima. Upravo, zbog toga svo stočarsko stanovništvo koje su Osmanlije vremenom naseljavali na svoje posede i primoravali ih da od stočara-nomada, postanu zemljoradnici, je nazivano Vlasima. Ali to nije više bilo naziv za etničku grupu i u okviru socijalnog sloja "vlaha" etnički Srbi su činili ogromnu većinu, a i etnički Vlasi su se sasvim utopili u tu srpsku masu te su prestali tragovi vlaške etničke svesti kod ovih ljudi. Vrlo važan dokaz uticaja pravoslavlja na stvaranje nacionalne svesti u uslovima snažnog delovanja srpske crke, bilo kao Pečke patrijaršije bilo kao karlovačke mitropolije, ali i delovanje bugarske pravoslavne crkve, jeste književna istorija Rumunije. Usled predominantno pravoslavne vere među Rumunima i blizine sestrinskih pravoslavnih crkava, kakve su bugarska i srpska, među Rumunima je sve do XVIII veka književni jezik, pored toga što je upotrebljavao u crkvi, bio crkveno-slovenski. A ćirilčno pismo se u Rumuniji zadržalo sve do 1860. godine kada je zamenjeno latinicom. Štamparsku veštinu je u Rumuniju doneo srpski kaluđer Makarije koji je posle pada Crne Gore 1499. godine otišao u Rumuniju.¹⁵

Uglavnom se može konstatovati da je za vreme postojanja Pečke patrijaršije pravoslavna crkva uticala snažno da se srpska nacija integriše. No baš je sve to predstavljalo izazov za vlasti u Carigradu kojima takva politika nije mogla da odgovara. Tako da 1766. godine dolazi do ukidanja srpske patrijaršije. Od tada se pravoslavna crkva u srpskim zemljama, ali i u ostalim zemljama osmanskog Balkana, osim Cetinjske mitropolije, nalazi pod upravom vaseljenske patrijaršije u Carigradu.

Za stvaranje moderne nacionalne svesti i integraciju srpske nacije presudnu ulogu igrala je činjenica da su duhovnu revoluciju mogle da izvrše one snage srpskog naroda koje su se nalazile u Austriji. Tako je karlovačka mitropolija koristeći dozvole austrijskog dvora delovala zajedno sa evropskim obrazovanom srpskom inteligencijom i stvorila pretpostavke za duhovnu revoluciju, a to je bio osnov za političku koja je posle I i II srpskog ustanka rodila nezavisnu srpsku državu. Osećajući opasnost od širenja grčke ideje knez Miloš je na episkopska mesta doveo Srbe.¹⁶ Kako je pravoslavna vera bila državna to se u okviru pravoslavlja počela vršiti i integracija svih pravoslavnih u Srbiji u okviru iste nacije. To je period kada se postepeno i dobrovoljno na osnovu pripadnosti istoj veri u Srbe pretapaju Cincari čije su naseobine po Srbiji bile brojne u svim većim mestima.¹⁷ Na taj način se srpska crkva ostajući vezana za vaseljensku patrijaršiju u Carigradu i čuvajući kanonsko jedinstvo izborila za mesto jednog od najvažnijih stubova koji su stvorili modernu srpsku naciju. U Srbiji tada osim nešto Jevreja i nešto malo muslimana nije ostalo drugih etničkih skupina.

Starčević Mile, **Dr Ante Starčević i Srbi**, Zagreb, 1936; Ante Starčević, **Ime Serb**, Zagreb, 1968; [egvić Kerubin, **Dr Ante Starčević, njegov život i njegova djela**, Zagreb, 1911.

¹⁵ **Mala enciklopedija Prosvete**, Beograd, 1978, deo o Rumuniji.

¹⁶ Marinković @. i Igumanović J., **Istorija opštehršćanske i srpske pravoslavne crkve**, nedatirano, str. 136, Beograd

¹⁷ Popović Dušan, **O Cincarima, prilozi postanku našeg građanskog društva**, Beograd, 1937, II izdanje.

Za razliku od Srbije situacija u Bugarskoj je bila znatno drugačija. Ujediniteljska uloga Vaseljenske patrijaršije je bila smetnja bugarskom nacionalnom pokretu da proširi svoj uticaj na Makedoniju i da utiče na integrisanje u okvire bugarske nacije brojnih Cincarskih enklava. Zato je uprkos volji Vaseljenske patrijaršije došlo do stvaranja bugarske egzarhije.¹⁸ Ta egzarhija je proglasila samostalnost u odnosu na Carigradskog patrijarha i zbog toga je od strane patrijarha proglašena šizmatičkom.¹⁹ Egzarhija je po svojoj strukturi, postala nacionalna crkva koja se stavila u službu bugarskog nacionalizma. Bila je to posledica uviđanja da bez odlučnog odvajanja od Carigrada nije moguće konstituisati posebnu naciju. Ali osim što su hteli da integrišu bugarsku naciju na osnovu pravoslavne egzarhije Bugari su putem svoje crkve hteli da u Bugarsku uključe i svo slovensko stanovništvo Makedonije ali i Kosmeta i tako ostvare bugarizaciju dela pravoslavnog srpskog naroda. Kao glavni adut Bugari su imali crkveno-slovenski jezik koji su koristili u bogoslužju dok je onima koji su bili pod jurisdikcijom Vaseljenske patrijaršije od strane grčkih vladika nametan Grčki. Srbi su pokušali da se suprotstave ovim akcijama, zahtevima da se u crkve uvede takođe crkveno-slovenski ali grčke vladike na to nisu rado gledale. Tako da je morala da se vodi teška borba koja je na kraju završila tako što su iz Carigrada shvatili da je bolje da daju Srbima, koji priznaju kanonsko jedinstvo sa Carigradom, pravo na srpske vladike nego da narod bude prepušten Bugarima. Rezultat je bio taj da su Srbi uspeli da dobiju svoje vladike u Skoplju, Prizredu i Velesu i tako uspeli da sačuvaju deo tamošnjeg stanovništva u okviru srpske nacije isto kao i sve Srbe koji su živeli na Kosmetu.²⁰

Posebno karakteristični slučajevi uticaja pravoslavlja na integraciju naroda u moderne balkanske nacije jesu cincarski i albanski koji su neodvojivi od grčkog slučaja. Cincari, staro balkansko stanovništvo, koje je romanizovano i kao takvo pripada romanskoj grupi naroda nije imalo svoju kompaktnu teritoriju. Rastureni širom Balkana Cincari su prihvatili jezik sredine kao jezik komunikacije a u kućama su čuvali cincarski. Ali pored ovakve raspoređenosti uspeli su da stvore i veoma napredne gradove koji su bili pretežno cincarski i gde je pravoslavna kultura bila dominantna. Takav grad bio je Moskopolje u sadašnjoj Albaniji. Za njega se prema nekim albanskim izvorima kaže da je u XVIII veku imao oko 20.000 stanovnika,²¹ drugi albanski izvor ceni broj žitelja na 40.000,²² Rus Grigorij Arš Lvovič ceni taj broj na oko 15-20.000 i sam dodaje da Grci daju podatak od oko 50.000 stanovnika,²³ a neki drugi izvori iznose fantastičnu cifru od 80.000 ljudi.²⁴ Svi se slažu da je to bio pretežno Cincarski grad. Da je imao veoma razvijenu zanatsku i trgovačku klasu sa preko 70 cehova, cehovsku miliciju, prelepe

¹⁸ Marinković i Igumanović, Isto, str. 142.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Pollo Stefanaq, **Puto Arben, Histoire d'Albanie des origines à nos jours**, Roanne, 1974, str. 110.

²² Skendi Stavro, **The Albanian National Awakening 1878-1912**, Prinstom, Nju Džersi, 1967, str. 17.

²³ Lvovič Arš Grigorij, **Albanija i Epir konce XVIII - načale XIX veka**, Moskva, 1963, str. 61.

²⁴ Tomašević Radovan, **Cincari: narod čija je domovina ceo Balkan**, feljton, Borba, 21.7.1988, str. 13.

crkve sa divnim ikonostasima, štampariju, srednju školu sa evropskim programom itd.²⁵ I upravo na primeru ovoga naroda vidi se snaga pravoslavlja i njegov uticaj na nacionalnu integraciju. Čitav taj grad sa svom tom snagom je umesto cincarske negovao grčku tj. vizantijsku ideju. Knjige su štampali na grčkom, grčki koristili u saobraćaju i nastavni plan u školi ostvarivali na grčkom jeziku. U toku XIX veka javio se pokret za njihovu nacionalnu emancipaciju od grčke ideje, ali je okolina sastavljena pretežno od Šiptara muslimana bila neprijemčiva za njihove ideje, čak i kad su bile okrenute albanskom jedinstvu²⁶ i oni su u velikom broju ostali zagovornici grčke nacije. Koliko je grčko nacionalno osećanje bilo prisutno kod Cincara videće se iz sledećih podataka. Prema nekim izvorima čuveni Riga od Fere koga svi slave kao grčkog junaka, što i jeste jer se borio u ime grčke nacije, je Cincar. Jedan od vođa grčkog nacionalnog pokreta i grčki Karadžorđe iz ustanka 1821. Teodoris Kolokotronis takođe.²⁷

Stvaranje nezavisnih balkanskih državica i buđenje nacionalne svesti izvan pravoslavlja dovelo je i do cincarskog nacionalnog pokreta koji se počeo oslanjati na Rumuniju, kao najsirodniju balkansku zemlju. Tako je otvoreno, više cincarskih škola. U Bitolju i okolini oko 50, zatim dve gimnazije. Na cincarskom jeziku stvaralo je mnogo ljudi i kao vrhunac svega 1905. godine sultan Abdul Hamid je priznao postojanje cincarskog naroda kao posebnog naroda u Turskoj.²⁸

Uprkos tome vidimo da danas Cincara ima veoma malo. Zajednička pravoslavna vera uticala je da se najveći deo ovoga naroda pretopi u susedne narode. Cincari su čak počeli i da se međusobno sukobljavaju boreći se za različite nacionalne ideje. Ali uprkos pretopljanju zasnovanom na zajedničkoj veri jedan deo Cincara je preživeo. Oni su posebno brojni u Makedoniji. Posle odvajanja ove države od SFRJ javio se tamo cincarski pokret. Pošto su se ti novodeklarisani Cincari do sada uglavnom pisali kao Makedonci moglo bi se, normalno sasvim uslovno, reći da oni sada deluju kao jedan od faktora dezintegracije makedonske nacije. A i ovde se pravoslavlje javlja kao značajan faktor. Cincari su bogoslužje počeli vršiti i na cincarskom jeziku i što je posebno važno zahtevaju da se osnuje posebna cincarska eparhija pravoslavne crkve u Makedoniji.²⁹

Albanski slučaj je posebno zanimljiv i on je kako smo rekli neodvojiv od grčkog i cincarskog. Jer narečeni grad Moskopolje se nalazio u današnjoj Albaniji. U integraciji albanske nacije pravoslavlje je odigralo posebnu ulogu odnosno pravoslavni. Albanija je podeljena na pripadnike triju vera: muslimane, pravoslavce i rimokatolike u odnosu: 70, 20, 10%.³⁰ Pošto su svi muslimani u uslovima osmanske vladavine bili ravnopravni sa svim ostalim muslimanima oni su sami sebe smatrali Turcima, normalno ne u etničkom već u smislu o kome govori Vuk Karadžić kad veli: "U carstvu turskome ko god vjeruje u svjeca Muhameda on se zove i jest Turčin".³¹ Hrišćani su bili obespravljani i njihovi intelektualci videvši da su svuda manjina u okviru Albanije pokušali su da manjinski kompleks prevaziđu propovedanje ideje albanske nacije čiji bi moto bio "Religija

²⁵ Svi navedeni izvori.

²⁶ Jevtić Miroljub, **Šiptari i islam**, Prnjavor, 1995.

²⁷ Tomašević Radovan, isto.

²⁸ Isto.

²⁹ Videti o tome u Politika, 13.11.1995, str. 19.

³⁰ Jevtić Miroljub, **Šiptari i islam**, isto.

³¹ Jevtić Miroljub, **Verski aspekti I srpskog ustanka, u Karadžorđe i njegovo doba**, Velika Plana, Politika, 1992, str. 37.

Albanaca jeste albanstvo".³² Time je trebalo da se privuku muslimani koji nisu hteli da se odreknu osmanske imperije i koji su svoj privilegovan položaj zasnivali na eksploataciji hrišćanskih sunarodnika. Nosioći te ideje među Albancima bili su najpre pravoslavci: Naum Većilhardži tvorac albanske azbuke i pisac bukvara, zatim Timi Mitko, Jani Vreto, Kristofor Kristoforidi itd.³³ Toj se akciji žestoko suprotstavljala pravoslavna crkva jer je u njoj službeni jezik bio grčki, a i sve škole bile su na grčkom jeziku.³⁴ Jednostavno rečeno ogromna većina pravoslavnih Albanaca je zbog vezanosti za veru bila vezana za grčku ideju. Priča i nastojanje da se prevaziđu verske barijere zbog toga nisu dali rezultate pa je onda grupa pravoslavnih Albanaca, iseljenih u SAD, shvatila da oni ne mogu bez formiranja svoje sopstvene pravoslavne crkve. Zbog toga su oni u SAD 1908. godine formirali ovu instituciju sa albanskim kao bogoslužbenim jezikom.³⁵ Međutim ta ideja nije naišla na plodno tle kod njihovih zemljaka u samoj Albaniji. Oni su više voleli grčku ideju nego albansku mada su u većini bili pravoslavni Arbanasi ili albanizovani Cincari. Zašto je to tako nije teško razumeti. Muslimanski Šiptari su kroz čitavu istoriju bili krvnici svojim hrišćanskim zemacima. Tako su muslimani Albanci uništili pravoslavne gradove Moskopolje, Gramuste i druge pekući žive hrišćane i vadeći ženama plodove iz stomaka.³⁶ A i u vreme stvaranja albanske pravoslavne crkve većina pravoslavnih bili su kmetovi na imanjima feudalaca muslimana koji su ih tiranislali i nikako nisu hteli da ih oslobode nameta.³⁷ To se posebno pokazalo kada je posle balkanskih ratova realizovana ideja pravoslavnih Albanaca i stvorena albanska država. Verske razlike su nastavile da opterećuju međusobne odnose zato je Enver Hodža i ukinuo religiju jer je shvatio da nije moguće ostvariti nacionalno jedinstvo pripadnika triju vera.³⁸ Priča da je albanska nacija jedinstvena srušila se kao kula od karata čim je pukao komunizam. Obnovljene su verske zajednice i obnovljeni su sukobi. Poglavarima albanske pravoslavne crkve preći se smrću, sveštenici se proteruju, ruše im se kuće a crkve sknave.³⁹ Tako da se verska različitost stanovništva pokazuje kao factor dezintegracije albanske nacije.

Zbivanja koja su se desila i koja se dešavaju u SRJ i u republikama bivše SFRJ najbolje pokazuju kako se pravoslavlje koristi u cilju jačanja novostvorenih država. Karakterističan je primer Crne Gore. Sve secesionističke stranke u toj republici zalažu se za autokefalnu pravoslavnu crkvu. Posebno je važno da najveći broj onih koji se zalažu za ovu akciju sami ističu da im je proglašenje crkve za autokefalnu način da ojačaju svoje secesionističke šanse i mnogi ističu da čak i nisu religiozni i da autokefalnu crkvu žele jer je u funkciji jačanja samobitnosti crnogorske nacije.⁴⁰ Situacija u Hrvatskoj je drugačija

³² **La ligue albanaise de Prizren 1878-1881**, Tirana, 1978, str. 145.

³³ Isto, str. 32.

³⁴ Pollo S, Puto A, Isto, str. 135.

³⁵ Slijepčević Đoko, **Srpsko-arbanaški odnosi kroz vekove s posebnim osvrtom na novije vreme**, Himelstir, 1983, str. 278.

³⁶ Remerand Gabriel, **Ali de Tebelen-pacha de Juninaa**, Paris, 1928.

³⁷ Bogumil Hrabak, **Unutrašnjepolitički sukobi u Albaniji 1912-1914. sa verskim obličjem**, Vranjski glasnik, knjiga XXII, 1990.

³⁸ Jevtić Miroljub, **Šiptari i islam**, isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Jevtić Miroljub, **Političke implikacije zahteva za autokefalnost pravoslavne crkve u Crnoj Gori**, Glasnik, službeni list SPC, br. 6/96.

ali jasno pokazuje kako hrvatske vlasti uz pomoć pravoslavlja nastoje da razbiju deo srpskog etnikog korpusa koji je još preostao u toj republici. Hrvatske vlasti po ugledu na Antu Pavelića koji je za vreme NDH proglasio hrvatsku pravoslavnu crkvu⁴¹ sada to isto nastoje da učine. Mada je svima jasno da u Hrvatskoj nema drugih pravoslavaca osim Srba ideje u pomenutom smislu se s vremena na vreme puštaju u etar i polako se javno mnenje priprema za realizaciju pomenute nakane. Tu ideju čas puštaju ljudi iz rimokatoličke crkve, čas tobož zainteresovani pojedinci. Ali ona sve češće figurira kao sasvim legitimna i time stvara pretpostavke za njeno ostvarenje.⁴²

Za sam kraj teksta valja podvući sledeće. Više je nego očigledno da je pravoslavlje kroz čitavu svoju istoriju bilo povezano sa nacijom i da je bitno uticalo na formiranje nacionalne svesti i nacionalnih država na balkanskom prostoru. Ta činjenica je bila vidljiva u istoriji i vidljiva je i danas. Primer Albanije, Makedonije, Crne Gore, Hrvatske jasno pokazuju da je to fenomen koji ne samo što ne slabi nego čak i dobija na značaju. U tome smislu pred političku nauku, a posebno pred onaj njen deo koji se bavi problemima odnosa religije i politike, postavljaju se važni zadaci: da ovu pojavu prati, analizira i daje svoje zaključke javnosti na uvid. Jer bez razumevanja odnosa ta dva fenomena nije moguće kreirati uspešnu i racionalnu politiku nigde, a posebno ne, na ovako trusnom području gde je versko i nacionalno uvek bilo spregnuto i gde je veoma često taj odnos dovodio do rata.

Miroljub Jevtić, Beograd

L'ORTHODOXIE L'OMME FACTEUR DE L'INTÉGRATION ET DE LA D'ESINTÉGRATION DES NATIONS DES BALKANS

Summary

L'Orthodoxie a joué la role preponderante dans le processus de la constitution de beaucoup des peuples balkaniques. Grace au fait que l'autorité ottomane ne faisait la difference entre la religion et la nation, tous les orthodoxes étaient traités comme **millet**: Roum. Tous les orthodoxes avaient pour un long period une seule communauté religieuse et acuse de ça on faisaint l'ethnogenese autor de la religion. Les Conzars se sont transformés dans les autre peuples orthodoxes qui les entournés. Beaucoup des savant croate, a cause de ça, pretendent que les Serbs de Croatie ne sont ljue Valaques devenus Serbs grace a leur religion orthodoxe. D'autre coté l'orthodoxie est servi comme le facteur de desintegration national. Un part considerable des Albanais orthodoxes ont opté pour l'idée helenique a cause de memme religion avec les Greques. Oú on peut voir ljue la nation macedoine essaye de se renforcer á l'aide de l'église autocephale.

⁴¹ Đuro Veljko, **Ustaše i pravoslavlje**, Beograd, 1989.

⁴² Politika, 2.9.1995, str. 7.